

YAZIN-GERÇEK İLİŞKİSİNDE OKURUN DEĞİŞEN ROLÜ VE ALIMLAMA

Fakiye Özsoysal*

Sanatın her alanında olduğu gibi yazın alanında da, insanın sınırlı gerçeklik algısını aşma çabası vardır ve yazın da, insanların önünde yeni ufuklar açma, estetik duyarlılıklarını artırma ve herşeyden öte, dünyayı farklı bakış açılarından gösterebilme özelliği taşır. Sanat üreticisinin yaratıcılığını besleyen de bunlardır.

Gerçeği öykünme yoluyla yansıtmaya çalışan geleneğin tanımlamalarıysa, sanatın ne olduğu sorusuna, “gerçeğin bir taklidi ya da dünyaya, topluma, insanlara tutulan bir ayna, (hatta) bir ‘ibret’ aynası” yanıtını verir, amacının da “eğlendirerek eğitmek” olduğunu söyler. Böylece yazın yapıtını değerlendirme ölçütü de “yapıtın gerçekliği yansıtmadaki başarısını ya da toplum üzerindeki rolü ve etkisinin niteliğini temel alır”¹. Bu bağlamda çağlar boyunca yazın yapıtının neyi yansıttığı, yansıtması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya konmuş, sanatın görünen gerçeği mi, insan doğasının özünü mü, ideal olanı mı, günlük yaşamı mı, toplumsal gerçekliğin ideolojik boyutunu ve tarihsel diyalektik gelişimini mi yansıtması gerektiği sorularına verilen yanıtlar okurun yapıtı yaklaşımında ve değerlendirmesinde etkili olmuştur. Öykünmecî geleneği benimsemiş yazın yapıtları, okuru kolaylıkla duyumbirliğine yönlendirdiği için, karşısında tanıdık, anlaşılır bir dünyayı bulan okur da yapıtın kurmaca özelliğini gözden kaçırmaya ve anlatılanlara kendini kaptırıp, özdeşleşmeye yönelir. Bu durumda yazın-gerçeklik sınırı ortadan kalkmış olduğundan, yapıt gerçeğin doğrudan doğruya yansıtması olarak algılanır.

Yansıtma düşüncesinin altında, yazın yapıtının bilgi sağladığı, yaşamı ve insanı açıklayıcı bir rolü olduğu, okura yol gösterdiği düşüncesi yatmakta. Bu noktadan bakıldığında, yazın gerçeğin benzerini kurgulayarak dünyayı açıklayabiliyor, gerçeğin bilgisini veriyorsa, yazar doğal olarak herşeyi bilen kişiye yani tanrı yazara, yapıt da bilginin aktarılma aracına dönüşüyor. Bu ön bilgiyle koşullanmış okur için, yapıtta gerçeği, doğruyu, yaşamın anlamını göstereceğinden emin olduğu yazarın otoritesini kabullenmek zor olmasa gerek. Kendisine sunulan hazır gerçeğin, duyguların, özdeşleştiği durumların yönlendirdiği okurun, yansıtma geleneği tarafından bir anlamda edilginleştirildiğini söyleyebiliriz. İçerik ve gerçeğin örtüşmesi gerektiği görüşüyle biçimlenen klasisist-gerçekçi yazının, okur üzerindeki etkisini

---

* Arş. Gör. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü

açıklamak için verilen çarpıcı örneklerden biri, yayınlandığı dönemde “Genç Werther’in Acıları”nı okuyup kitabın etkisinde kalarak intihar eden okurların olduğunu anlatır². Bu örnekte, Aristoteles’in “Poetika”da sözünü ettiği, duyu dünyasının taklit edilerek duyguların uyandırılması ve atılmasıyla arınmanın (katarsis), sağlanmasından da farklı bir durum söz konusu; yapıtın uyandırdığı duyguların esiri olma ya da onların içinde eriyip gitme. Oysa, ortada okur kalmadıysa yapıtın anlamı ve yaşantısı da kalmıyor, başka bir deyişle, okurun ölümü sanatın da yaşayamaması demek oluyor. Kuşkusuz günümüzde halen Goethe’nin yapıtı değerini yitirmemiştir ama onu okurken bizim okur olarak tavrımız, yapıtı alımlayışımız değişmektedir. Ancak, yirminci yüzyıla kadar, yani yazın gerçekliğin farklı anlatım biçimlerini kurguya aktarana kadar süregelen, yapıtla bütünleşmeler, içinde eriyip gitmeler, kuşkusuz okurda belli bir beklentinin, alışkanlığın oluşmasına da yol açmıştır. Bu nedenle yirminci yüzyıl yazınının yabancılaştıran estetiği ve soyutlamaya dayalı kurmaca dünyası çoğu zaman anlaşılmayan, kafa karıştırıcı ve hatta değersiz olarak bile nitelenmiştir.

Soyutlayan, yabancılaştıran, indirgeyen, parçalayan, deneysel biçimsel estetiğin öne çıktığı, örtük anlamlı ya da kurmaca özelliğini vurgulayan modern ve postmodern yazın, okurun kurmaca dünyanın içinde erimesine olanak tanımaz. Gerçek, kimi zaman Brecht’in yapıtlarında olduğu gibi alışılmadık bir bakış açısından yadırgatılarak, kimi zaman Kafka’nın, Beckett’in yapıtlarında gördüğümüz gibi okurun kendini özdeşleştirmekte güçlük çekeceği, bildik olanın soyutlandığı farklı bir dünyada, kimi zaman da Heiner Müller’in metinlerarası kurguları benzeri, parçalanmış, indirgenmiş, zamansız bir alanda karşımıza çıkabiliyor. Okur bilinen gerçekliğe yabancılaştırılıyor, alışkanlıkları kırılıyor, metni anlamlandırması için düşünsel bir sürece girmesi, metindeki göstergeler arası ilişkiyi çözümlenmeye yönelmesi neredeyse zorunlu hale geliyor.

Modern ve postmodern yazında, artık bir ayna özelliğinden, yansıtmadan (taklitten) ya da bilgilendirmeden değil, (olsa olsa kırılmış bir aynadan) yeniden kurgulanan bir gerçeklikten söz etmek gerekiyor ki bu da “kurmaca gerçeklik”, ya da “sanatın kendi gerçekliği”³ görüşünü ortaya çıkarıyor. Sınırlı bir gerçeklik anlayışında ısrar eden geleneksel yaklaşım bu durumu, sanatın gerçeklikten kopması olarak nitelemekte, ama aslında modern ve postmodern sanat ve yazın gerçekliğin üstüne temellendirilmiş bir kurmaca dünyayı sunduğundan bütünsel bir kopuşdan söz edilemez. Ancak, günümüz sanatının ve yazınının benzetmecî gelenekten

---

¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay., İstanbul, 1994, sf.303

² Zehra İpşiroğlu, “Okuma Edimi ve Yazımsal Metin Türleri”, *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VIII*, İ.Ü. Ed. Fk. Yay., İstanbul, 1993, sf.130

³ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, sf.26-40

koptuğundan ve farklı bir sanat anlayışı içinde olduğundan söz edilebilir, çünkü gittikçe kaotikleşen, parçalanmış bir dünyada değişen koşullar ve bakış açıları düşünüldüğünde, öykünmecî geleneğin sunduğu açıklanabilir bütünsel bir gerçekliğin varlığına inanmak olanaksızlaşıyor. Öyleyse günümüzde yazın yapıtına yaklaşım ölçütlerinin farklılaştığını ve böylece okurun rolünün de değiştiğini görebiliriz. Artık yazın yapıtında nesnelere birbiriyle ilişkisinin, gerçek deneyler dünyasının (ya da somut gerçekliğin algılandığı dünyanın) nesnelere arasında kurulan ilişkiden farklı bir boyutta olduğunun bilinciyle yapıta yaklaşmak gerektiği ön bilgisine sahibiz.

Sanatsal ve yazınsal iletişimin temelini okurun etkin katkısının oluşturduğu görüşü tam da bu noktada devreye giriyor⁴. Artık sanatın tanımıyla, işleviyle uğraşmayıp, yapıtın anlamının alımlamayla nasıl ortaya çıkarıldığı ve yeniden üretildiğiyle ilgileniyoruz. Buradan hareketle her yazın yapıtının bir iletişim tasarısı olduğunu, okur-yapıt-yazar iletişiminin alımlama sürecinde gerçekleştiğini söyleyebiliyoruz. Yapıtın içinde barındırdığı iletişim tasarısı, kimi zaman alıcısını sınırlamakta (yalın anlamlı, kapalı metinler), kimi zamansa özgür bırakmaktadır (örtük anlamlı açık metinler). Yazar, yapıtının alımlanmasına yönelik ip uçlarını yapıtında vermekte, istediği şeyi kendi söylemine hizmet edecek biçimde seçip, ayıklayıp, yeni anlam bileşkeleri içinde bunları yoğurarak, yapıtının kendine özgü dünyasını kurgulamaktadır. Bu bağlamda “alımlayan” denildiğinde, yazın yapıtını salt okuyan, duyuşal olarak algılayan kişi(ler) değil, yapıtın dilini, anlam yaratma bileşkelerini; göstergeleri, motifleri, simgeleri ve kurgusal özelliklerini anlamaya, çözümlenmeye çalışan, kendi yorumunu, düşüncesini bu bileşkelerle bütünleştirebilen, kısacası yapıyla iletişimini, düşünsel olarak da etkin kılabilen okur anlamına gelmekte. Algılarla bütünleşen bu düşünsel etkinlik de alımlama sürecini oluşturmakta ve alımlayan-yapıt-sanatçı diyalogunu başlatmaktadır⁵. Yapıtın oluşum aşamasını ortaya çıkaran bu diyalog, aynı zamanda yapıtın kültürlerarası, yazınsal türler arası, izleklere göre ya da çok daha farklı boyutlarda incelenmesine, bitmeyecek bir yaşantı kazanmasına da olanak tanıyor. Klasiklerin günümüz bakış açısından yeniden yorumlanması okur merkezli bir yaklaşımın sonucu ortaya çıkıyor. Bu nedenle yirminci yüzyıla kadar yazılmış yansıtma odaklı bir çok yapıt günümüzde de yaşantısını farklı okumalar yoluyla sürdürebiliyor. Çünkü bir yapıtın tek ve değişmez bir anlamı olmadığını biliyoruz. Öyleyse, benzetmecî geleneğin artık klasik diye nitelediğimiz yapıtlarının eskidiğine dair ya da tam tersi modern ve postmodern yazının anlaşılmağına, gerçeklikten

⁴Akşit Göktürk, *Sözün Ötesi*, İnkılap Yay., İstanbul,1989,sf. 26

⁵Nazan İpşiroğlu, Zehra İpşiroğlu, *Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri-Resim*, Papirüs Yay. İstanbul, 2001, sf.11-23

koptuğuna dair bir düşünceye saplanmak okuru yanlış bir noktaya sürükleyebilmekte. İster gerçeğe öykünsün, ister yabancılaştırsın ya da parçalasın, her yazın yapıtı gerçeklikle ilişkili bir kurmacadır ve okurun amacı yapıtın farklı boyutlarını, çokanlamlılığını ortaya çıkarmak olmalıdır. Bir metin türünü ötekine üstün tutmak yerine, önemli olan alımlayanın, kurmaca metin türlerinin farklı anlatım biçimlerini anlamaya yönelik hem duysal hem düşünsel bir etkinlik içine girebilmesidir. Kuşkusuz, yazın eleştirmeninin de alımlayan olarak metinlere yaklaşımında takındığı tavır bu açıdan önemlidir.

Kaynakça:

- Ecevit, Yıldız , *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yay., İstanbul 2001
- Göktürk, Akşit, *Sözün Ötesi*, İnkılap Yay., İstanbul 1989
- İpşiroğlu, Nazan, İpşiroğlu, Zehra, *Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri-Resim*, Papirüs Yay. İstanbul 2001
- İpşiroğlu, Zehra, “Okuma Edimi ve Yazınsal Metin Türleri”, Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VIII, İ.Ü. Ed. Fk. Yay., İstanbul 1993
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay., İstanbul 1994

Abstract

This paper aims to discuss the reception and the changing role of the reader in literature-reality relations. As in any branch of arts, in literature, too, there is the strive of man to overcome and go beyond the restraining perception of reality. Likewise, writing functions as a means to open up new horizons in front of man, enhance their aesthetic sense and, above all, to present the world from different perspectives. These are what feed the creativity of the artist.

We are already aware of the fact that any given work of art does not have a single and fixed meaning. The idea that the ‘classic’ works of the conventional traditions that mimic the reality are out of fashion, or, just the opposite, that the modern and post-modern literature is beyond our understanding and disconnected from reality can mislead the reader. Any work of literature, no matter if it mimics the reality, nor it alienates or deconstructs it, is a fiction of reality, and the primary aim of the reader should be to discover the multi-dimensional and

polysemous structure of it. What is important in reception is that the receptor (reader) is able to take the perceptive and mental effort in understanding the different ways of expression of the fictitious texts, instead of preferring one type of text to another. It goes without saying that the attitude of the literary critic as a receptor to the literary texts is important in this respect.